

Fattigdom og livsvilkår i Danmark i slutningen af 1800-tallet

PÅ KANTEN

Undervisningsforløb: fattigdom og livsvilkår i Danmark i slutningen af 1800-tallet.

Indholdsfortegnelse

Indledning:.....	1
Lynoversigt over moduler:.....	2
Modul 1: Overblikslæsning.....	4
Modul 2. "Sundhedsforhold på landet 1882" " og "Den ændrede levestandard":	4
Modul 3. "Leveforhold omkring 1890":.....	6
Modul 4."Besøg på fattiganstalter – 1887"	6
Modul 5. "Naadsensbrød – 1885"	7
Modul 6. "Besøg på Københavns Alderdomshjem 1904"	8
Modul 7. "Et liv på skyggesiden"	8
Modul 8: Besøg på fattiggården eller virtuel tour	9
Modul 9. "Skal Carina og Robert på fattiggården?"	10

Indledning:

Undervisningsforløbet omhandler velfærdsstatens rødder og ser på, hvordan forsorgen udvikler sig fra fattiggårde til bistandshjælp. Der er forsøgt igennem forløbet, at trække paralleller til elevernes nutid for derigennem at give dem en bedre forståelse for samtiden.

I første modul trækkes de lange linjer over hvordan staten og samfundet forholder sig til fattigdomsproblematikken fra middelalderen og frem til 1900 tallet. Dernæst fokuseres der på sundheds - og leveforhold i slutningen af 1800 tallet og det kommer til at fremgå tydeligt hvor skrøbelig mange familiers og menneskers livsvilkår var. Efterfølgende arbejdes der med hvordan livet udfolder sig for dem, der kom på fattiganstalter og her giver Henrik Pontoppidan et indigneret og velskrevet indspark til, hvordan det kunne blive opfattet at komme på fattiggården. De forskellige kilders belysning af fattiggårdene giver eleverne god mulighed for at få et nuanceret billede af livet på anstalterne og hvordan disse blev betragtet forskelligt.

Historien om Alma og hendes lange liv på fattiggården i Svendborg giver et fint billede af, hvordan et skæbneforløb kunne forløbe for en marginaliseret person. Afslutningsvis trækkes trådene frem til i dag og en diskussion af forskellige syn på dagens velfærdssamfund.

Et besøg på Svendborg fattiggård anbefales kraftigt, da det giver eleverne en unik oplevelse af at gå rundt i historien. Er et sådant besøg ikke muligt vil man med fordel kunne anvende den virtuelle tour rundt på fattiggården.

Lynoversigt over moduler:

Modul 1.

Fokus: Indledende præsentation af forløbet fattigdom og livsvilkår i slutningen af 1800 tallet. Hovedvægt på de forskellige tiltag overfor de fattige og udstødte fra 1500 tallet og frem.

Materiale: Staten og fattigdommen i Ebbe Kühle: "Danmarks historie – i et globalt perspektiv", Gyldendal 2008, s. 219-229.

Alternativt vil følgende materiale også kunne bruges:

Ebbe Kühle: "Danmark-historie-samfund", Gyldendal 1989, s.79-82 og 101-102.

Olaf Søndberg: "Danmarks historie", Systime 1993, s.81-85. Samme tekst findes også i Peter Frederiksen m.fl.: "Grundbog til Danmarkshistorien", Systime 2006, s. 154-156.

Modul 2.

Fokus: Sundhedsforhold og livsvilkår og konsekvenserne heraf.

Materiale: "Sundhedsforhold på landet 1882" og "Den ændrede levestandard" i Søren Mørch m.fl.: Danmarks historie 1880-1960", Gyldendal 1984, s.13-16 og s.20-21.

Modul 3.

Fokus: Leveforhold og konsekvenser af levevilkårene

Materiale: "Leveforhold omkring 1890" i Søren Mørch m.fl.: Danmarks historie 1880-1960", Gyldendal 1984, s.17-19

Modul 4.

Fokus: Hvordan var livet på fattiganstalter? Historisk metode - tendens

Materiale: "Besøg på fattiganstalter – 1887" " i Søren Mørch m.fl.: Danmarks historie 1880-1960", Gyldendal 1984, s.104-106 stilles overfor "Svendborg Nye Fattiggaard", avisartikel fra Svendborg Avis 1872.

Modul 5.

Fokus: Hvordan er holdningen til at komme på fattiggård?

Materiale: "Naadsensbrød – 1885" af Henrik Pontoppidan:

<http://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/boeger/fh/naadsens.html>

Modul 6.

Fokus: Alderdomsforsorgen – udvikling.

Materiale: "Besøg på Københavns Alderdomshjem 1904" " i Søren Mørch m.fl.: Danmarks historie 1880-1960", Gyldendal 1984, s.107-108.

Modul 7.

Fokus: Livet på fattiggården

Materiale: "Et liv på skyggesiden" af Johnny Wøllekær.

Modul 8.

Besøg på Fattiggården i Svendborg: læsning af artiklen om Frederik Hallas og Peter Jørgensen. Alternativt kan der – via videoer – tages en virtuel tour af Fattiggården.

Modul 9.

Fokus: Afrunding af forløbet med fokus på en sammenkobling til nutidens problematik.

Materiale: "Skal Carina og Robert på fattiggården?" af Nils Valdersdorf Jensen:

<http://www.information.dk/457244>

Modul 1: Overblikslæsning

Lektiemængden kan måske være lidt lang, hvorfor man kan overveje at indskrænke sidetallet til 219-226.

I forbindelse af præsentationen af forløbet, kan man fokusere på, hvordan fattigdom defineres anno 2013, hvor eleverne på nettet søger efter begreberne absolut og relativ fattigdom. Hvis tiden tillader det vil man evt. kunne fokusere på hvordan de forskellige politiske partier ser på det:

<http://www.ft.dk/Demokrati/Partier/partiernesPolitik/detMenerPartierneOm/Sociale%20forhold.aspx>

Den 7. juni fik Danmark en officiel fattigdomsgrænse. Eleverne vil på flg. links kunne læse mere:

<http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2013/06/07/093351.htm>

<http://www.dr.dk/Nyheder/Politik/2013/06/06/06221136.htm>

Tekstnære spørgsmål:

1. Hvordan så livssituationen ud for størsteparten af almuen frem til 1800 tallet?
2. Hvorfor blev de fattige dårligere stillet efter reformationen?
3. Hvilke initiativer tager henholdsvis Christian 2. og Christian 4. for at løse problemerne med tiggeriet.
4. Hvad gik forordningen fra 1708 ud på? Ud fra et nutidigt perspektiv hvordan vil du/l opfatte indholdet af denne forordning?
5. Hvad er en "Bettelfoged"?
6. Hvordan var straffen for tyveri, og hvorfor mon den var så hård?
7. Hvad gik forordningen fra 1808 ud på, og hvordan bliver disse fattighuse beskrevet?
8. Hvordan adskiller fattiggården sig fra fattighuset og hvordan blev fattiggården opfattet blandt almuen?
9. Forklar begrebet "natvægterstat". Brug også tabel 12 i din/jeres forklaring.
10. Hvad var tanken bag anstaltsbyggeriet?
11. Giv en beskrivelse af Jens Birkholms billede af fattiggården i Fåborg.
12. Hvilke grunde angives der til at der sker en begyndende udvikling væk fra "natvægterstaten"?

Modul 2. "Sundhedsforhold på landet 1882" " og "Den ændrede levestandard":

Eleverne får kilden om Sundhedsforhold og arbejdsspørgsmålene som lektie (kan findes under Forsorgsmuseets kildesamling). På klassen gennemgås kilden og efterfølgende arbejdes i grupper med kilderne om den ændrede levestandard.

Andre muligheder kunne være:

- lade eleverne hente information på nettet om de forskellige sygdomme, som der bliver nævnt i kilden.

- bede eleverne medbringe et målebånd og derefter udføre en lignende undersøgelse som Nommels. Kan der udledes noget af en sådan undersøgelse?
- I forlængelse heraf kan der fokuseres på den danske session. Hvordan ser situationen ud i dag? Følgende link vil evt. kunne bruges:
<http://navisen.dk/blog/tykke-jenser-dumper-i-lb/>
<http://www.b.dk/danmark/vi-vokser-ikke-mere>
- Inddrage kilde 5 "Arbejderfamilie 1963" og lade eleverne forklare forskellen til de to andre kilder. Ligeledes kan man sammenligne med udgiftsfordelingen anno 2013. Evt. kan man bede eleverne om at finde på besparelser i deres og deres families budget.

Tekstnære spørgsmål:

"Sundhedsforhold på landet 1882":

1. Hvordan er gården indrettet? Hvilke konsekvenser kan placeringen af møddingen få?
2. Hvordan er inventaret indenfor? Sammenlign med den situation du lever under.
3. Hvordan er situationen for henholdsvis kvinderne, mændene og børnene?
4. Hvilken betydning tillægges skolegangen, og hvorfor forholder det sig sådan?
5. Med hensyn til sygdomsundersøgelsen: hvem regnes for syg, hvilke sygdomme medtages og hvorfor er det vigtigt for lægen Nommels ikke at tælle et sundt barn med blandt de syge?
6. Hvilken relevans har det at undersøge brystmål og højde og er der nogle forskelle mellem gårdmandssønner og husmandssønner?
7. Hvorfor skriver Nommels afslutningsvis at mange vil anse tallene for overdrevent høje?

"Den ændrede levestandard":

Landarbejder 1879:

1. Hvor mange personer består familien af og hvor mange bidrager til at skabe indtægter?
2. Hvordan beskrives deres bosted?
3. Hvordan er madbudgettet sammensat?
4. Hvad skal familien gøre ved en uventet udgift eller evt. ved sygdom?

Snedkersvend 1879:

1. Hvor mange personer består familien af og hvor mange bidrager til at skabe indtægter?
2. Hvordan beskrives deres bosted?
3. Hvordan er madbudgettet sammensat?
4. Hvad skal familien gøre ved en uventet udgift eller evt. ved sygdom?

Spørgsmål til begge kilder:

1. Sammenlign forbrugssammensætningen i de to kilder – og hvordan adskiller livssituationen sig for de to familier?

Evt. kan fattiglemmernes kostsammensætning sammenlignes med snedkersvenden og landarbejderen.

Spisereglen fra Svendborg Fattiggård 1872 findes her:

<http://museerneaakanten.dk/sites/default/files/kilder%20og%20litteratur/Spisereglement%201872.pdf>

For yderligere information om kosten på fattiggården se også afsnittet hverdag og regler på hjemmesiden.

Modul 3. "Leveforhold omkring 1890":

Forslag til gennemgangen af kilden: Eleverne får kilden som lektie. På klassen skal de i små grupper lave 8 spørgsmål til teksten, som efterfølgende skrives på tavlen/google doc. I fællesskab udvælges dernæst de bedste 8 spørgsmål, som eleverne efterfølgende får til opgave at besvare.

Som afrunding af kilden kan man evt. diskutere hvorvidt et lignende livsforløb er muligt i dagens Danmark

Tekstnære spørgsmål:

1. Hvordan var familiens levevilkår før tyfusedimien?
2. Hvilke konsekvenser får tyfusedimien for familien?
3. Hvorfor lykkedes det ikke for brødrene at fortsætte driften af værkstedet?
4. Hvorfor flytter Frants Olsen hjemmefra?
5. Giv en beskrivelse af Frants Olsens barndom og ungdom og hvordan adskiller den sig fra din/jeres?
6. Hvordan påvirkes Frants Olsen af sine arbejdsvilkår?
7. Hvordan er Frants Olsens forhold til sin familie, efter at han er flyttet hjemmefra?
8. Genlæs indledningen til kilden og vurder Frants Olsens erindringer som historisk kilde.

Modul 4. "Besøg på fattiganstalter – 1887"

Eleverne arbejder med spørgsmålene i grupper på klassen. Efterfølgende fremlægges besvarelserne for klassen. En anden mulighed kan være, at dele klassen efter de to kilder og efterfølgende lade dem fremlægge kilderne for hinanden. Kilderne vil også kunne ligge op til at der arbejdes mere metodisk – afsender/modtager, tendens etc.

Endvidere kan der f.eks. arbejdes med billedmateriale om fattiganstalter – se hjemmesiden – på timen.

Tekstnære spørgsmål:

Korsørs Tvangsarbejds- og forsørgelsesanstalt.

1. Hvordan beskriver journalisten anstalten henholdsvis udefra og indefra?
2. Hvordan er stemningen i anstalten beskrevet?
3. Hvad hæfter journalisten sig ved omkring sovesituationen på anstalten?
4. Giv en karakteristik af inspektøren
5. Hvilke kritikpunkter fremføres mod anstalten i Korsør?
6. Hvem er forfatteren/afsenderen af kilden? – hvem er modtageren af kilden?
7. Find eksempler i teksten på tendens - hvor forfatterens f.eks. bruger værdiladede ord. Find

også steder i teksten hvor journalisten politiske tilhørsforhold kommer frem.

8. Giv en vurdering af hvilke formål forfatteren har haft med sin artikel

Tikøb Arbejds- og forsørgelsesanstalt:

1. Hvordan beskriver journalisten anstalten udefra?
2. Hvilke mennesker bliver anbragt på Tikøb?
3. Hvilke kommentarer bliver der knyttet til inspektøren og personalet?
4. Hvordan bliver livet på anstalten beskrevet?
5. Hvilket syn har journalisten på anstalten – find eksempler i teksten?

Svendborg Nye Fattiggaard

1. Hvordan forholder journalisten sig til den nye Fattiggaard i Svendborg i forhold til anlægsprisen?
2. Hvilket indtryk giver bygningsstørrelsen på henholdsvis økonombygningen og forsørgelsesanstalten på journalisten?
3. Prøv at forholde dig kritisk til følgende citat fra artiklen "Gennem Portnerboligen kan den, der skal optages på Anstalten, ved et lille Besøg i Badeanstalten og ved en Omklædning, temmelig hurtig blive forvandlet til et nyt og bedre Menneske" (1. spalte, næsten nederst). Hvem skal bo på Forsørgelsesanstalten?
4. Prøv at find nogle af de positive adjektiver journalisten bruger til at beskrive anstalten med. Find også ud af hvor mange gange ordet "nødvendige" optræder i teksten og overvej hvorfor det optræder så mange gange.
5. Sammenlign beskrivelsen af Svendborg Nye Fattiggaard med Korsørs og Tikøbs forsørgelsesanstalter.

Modul 5. "Naadsensbrød - 1885"

Eleverne bliver bedt om at besvare spørgsmålene. I modulet får eleverne tid til to og to og gennemgå deres besvarelser. Efterfølgende gennemgås spørgsmålene på klassen. Hvis tiden tillader det, kan klassen inddeles i mindre grupper der får til opgave at dramatisere novellen – gerne ud fra egne replikker. Scenekræksramte elever kan evt. i stede få til opgave at arbejde med en kort præsentation af Pontoppidans forfatterskab.

Ekstraopgave: Lad eleverne sammenligne Pontoppidans beskrivelse af inspektøren i Naadsensbrød med beskrivelsen af Svendborgs fattiggårds første inspektør, Frederik Hallas, på hjemmesiden. Endvidere kan der arbejdes med kilden om "Regulativet for Svendborgs Kjøbstads Fattig- og Arbejdsanstalt Svendborg" (specielt §13 og §15)

Tekstnære spørgsmål:

1. Hvordan beskrives fattig-/arbejdshuset udefra?
2. Hvem kommer på "kassen"?
3. Hvordan beskrives stemningen på "kassen"?
4. Hvad foretager beboerne sig?

5. Hvordan beskrives inspektøren?
6. Hvorfor er denne anstalt blevet berømmet og er det alle der er glade for den?
7. Giv en beskrivelse af Stines livsforløb.
8. Hvorfor skal Stine på "kassen"?
9. Hvad oplyser teksten om årsagerne til Stines modstand mod anbringelsen, og hvordan overvindes den?
10. Hvordan vil du/I vurdere udsagnet: "Det var bare Stine Bødgers, der kom på Kassen!"
11. Sammenlign teksten med de andre tekster vi har læst og vurder i hvor høj grad novellen lægger sig op af en virkelighed. Kan vi bruge den som en historisk kilde?
12. Vurdér Pontoppidans formål med den.

Modul 6. "Besøg på Københavns Alderdomshjem 1904"

Eleverne har læst og besvaret spørgsmålene hjemmefra. På klassen gennemgås spørgsmålene og efterfølgende får eleverne i grupper til opgave på nettet at finde materiale om vilkårene på danske plejehjem anno 2013. I grupperne diskuteres forskellen på plejehjem fra dengang og i dag. I arbejdet kan også indgå Jens Birkholms maleri fra fattiggården i Fåborg (Ebbe Kühle: "Danmarks historie – i et globalt perspektiv" s.228). En anden mulighed kan være at lade eleverne læse s.55-59 (øverst) om Almas liv/skæbne og livsforhold på Svendborg fattiggård i Inge Mønster-Kjærs artikel "Fattigdom som forbrydelse?" (kildesamling på hjemmesiden) og sammenligne hendes livsforhold med livet på Københavns Alderdomshjem. NB. Eleverne skal gøres opmærksomme på tidsforskellen mellem de to beskrivelser.

Tekstnære spørgsmål:

1. Hvordan bliver alderdomshjemmets fysiske indretning beskrevet?
2. Hvilke typer mennesker bor her?
3. Hvordan har beboerne det på alderdomshjemmet?
4. Hvad siges om beboernes opfattelse af alderdomshjemmet?
5. Hvem er modtageren af artiklen og har det nogen indvirkning på beskrivelsen af alderdomshjemmet?
6. Sammenlign livet på dette alderdomshjem med livet på Korsørs- og Tikøbs forsørgelsesanstalter.

Modul 7. "Et liv på skyggesiden"

Eleverne har læst siderne hjemmefra. På klassen arbejdes med arbejdsspørgsmålene + materiale fra museet.

Hvis undervisningstiden skal indskrænkes kan denne tekst evt. gives som lektie til museumsdagen, da indholdet er fint supplement til rundvisningen på museet.

Tekstnære spørgsmål:

1. Hvordan kommer Ane Smidts utilfredshed med sit ophold på Humble fattiggård til udtryk?
2. Hvad var baggrunden for den hastige udbredelse af fattiggårde fra 1860'erne og frem?
3. Hvordan blev livet på fattiggården administreret?
4. Hvordan var beboersammensætningen på fattiggårdene og hvilken social baggrund havde de for at komme på fattiggården?
5. Hvorfor havner mange børn på fattiggården?
6. Hvad konkluderer forfatteren omkring bolig- og ernæringsforholdene på fattiggårdene?
7. Hvorfor er der mange protester mod livet på fattiggårdene og hvordan kommer det til udtryk?
8. Hvorfor afvikles fattiggårdene fra 1890'erne og frem?

Modul 8: Besøg på fattiggården eller virtuel tour

Besøg på Fattiggården:

Et besøg på Fattiggården anbefales, da fortiden dermed får et ansigt. Der er pigtråd på murene, tremmer for vinduer og bevaringsgraden er ganske høj. Man kan således få indsigt i 1800-tallets fattigdomsopfattelse ud fra arkitekturen, men også om udvikling for fattiggårdene på landsplan.

Som optakt til besøget kan eleverne med fordel have læst artiklen "Fra prestige til skam - fattiggården i 102 år" hjemmefra: <http://museernepaakanten.dk/da/huse/forsorgsmuseet/fra-prestige-til-skam>

En supplerende tekst om fattiggården er Inge Mønster-Kjærs artikel "Fattigdom som forbrydelse?", s.60-63: <http://museernepaakanten.dk/sites/default/files/kilder%20og%20litteratur/Inge%20Mønster-Kjær%3B%20Fattigdom%20som%20forbrydelse.pdf>

Virtuel tour

På www.vimeo.com/forsorgsmuseet ligger 16 korte videoer, der kan benyttes i gruppearbejdet. Videoerne præsenterer forskellige rum og skæbner fra Fattiggården. Arbejdsforslag:

Eleverne deles op i 4 grupper og får 4 videoer pr. gruppe. Eleverne skal efterfølgende præsentere indholdet af deres videoer for klassen. Alternativt kan grupperne vælge én video, de gennemgår for klassen og viser frem.

Videoerne kan deles op i fire kategorier:

Uværdig: Måtteværksted, Mændenes gård, Erotiske magasiner, Fuldebrummen.

Værdig: Soverum, Alma, Husvilde, Spisesalen.

Arkitektur: Muren, Kirken, Lokum, Dyr på Fattiggården.

Ansæt på gården og hvordan man bliver fattiglem: Porten, Opsynsmandens lejlighed, Klokkeren, Baderum.

Hvis man ønsker at se et længere klip på klassen, viser ph.d. Inge Mønster-Kjær rundt på Fattiggården i denne video: <http://www.tv2fyn.dk/article/314348:Paa-tomandshaand-Fattiggaarden-i-Svendborg>

Modul 9. "Skal Carina og Robert på fattiggården?"

Eleverne læser artiklen hjemmefra. På klassen arbejdes i grupper med arbejdsspørgsmålene, derudover får de også til opgave at finde information på nettet om den aktuelle sag om Dovne Robert og Fattig Carina. I arbejdet kan grupperne deles ind så halvdelen beskæftiger sig med Robert og den anden halvdel med Carina. Bagefter fremlægges resultaterne for hele klassen

Følgende links kan evt. bruges som indgang: <http://www.bt.dk/danmark/robert-afsloerer-saadan-sikrede-jeg-mig-11-aar-paa-kontanthjaelp>

En nærmere analyse af debatten findes på dette link: [Fattig-Carina fik danskerne op af stolen - Ugebrevet A4](#)

En anden tilgangsvinkel kan være at klassen i fællesskab ser afsnittet 29 min/eller en del af det om Robert. Udsendelsen findes på flg. link: <http://www.dr.dk/tv/se/pa-den-2-side-2/pa-den-2-side-1#!/>

Andre ideer:

Carinas budget kan bruges til en sammenlign med landarbejderens/snedkersvendens fra modul 2: <http://www.bt.dk/politik/saadan-ser-hendes-budget-ud>

Lade eleverne i grupper arbejde med forskellige partiers politik indenfor velfærdsydelse.
Fremlæggelse i plenum.

<http://www.ft.dk/Demokrati/Partier/partiernesPolitik/detMenerPartierneOm/Oekonomi%20og%20samfund/Velfaerdsydelse.aspx>

Tekstnære spørgsmål:

1. Hvorfor var det op til fattiginspektørerne at afgøre om de indsatte på fattiggårdene måtte gifte sig?
2. Hvilken parallel laver Nils Valdersdorf Jensen mellem nutidens og datidens situation?
3. Hvorfor blev de fattige opdelt i klasserne værdige og uværdige og hvorfor blev de umyndiggjorte?
4. Hvordan bliver Robert og Carina klassificeret og hvorfor har det fremprovokeret en debat?
5. Nils Valdersdorf Jensen ligger op til at vi kan betragte fattigdom på en anden måde – hvilken? Diskutér din/jeres holdning i forhold til de to synspunkter